

Ohjeita elämää, sairautta ja kuolemaa varten

Kirsi Kanerva & Marko Lamberg (toim.): Hyvä elämä keskiajalla. Historiallinen arkisto 140, SKS 2014. 266s. ISBN 978-952-222-521-4

Hyvä elämä keskiajalla on kahdeksan suomalaisen ja ruotsalaisen tutkijan artikkelikokoelma keskiajan eurooppalaisen ihmisen hyvin- ja pahoinvoinnista. Teos on vertaisarvioitu tiedekirja, mutta kirjoitettu myös laajempaa lukijakuntaa silmälläpitäen. Kirjan johdanto pyrkii tarjoamaan katsauksen myöhäiskeskiajan keskeisiin erityispiirteisiin ja kehityskuluihin, jotta myös keskiaikaan perehtymätön lukija voi seurata keskustelua. Tavoite on erinomainen, ja toimittajat onnistuvat siinä pääsääntöisesti hyvin. Johdanto on tiivis opas myöhäiskeskiaikaiseen maailmankuvaan ja elämänpiiriin, ja sellaisena yksi parhaista suomeksi saatavilla olevista.

Jokainen artikkeli lähtee liikkeelle alkuperäistekstistä ja sen käännöksestä, mikä lisää teoksen arvoa erilaisten yliopistokurssien lukemistona. Osa teksteistä on ehkä tarpeettoman pitkiä, lukija saattaa pelästyä esimerkiksi lähes neljän sivun mittaista lainausta Pietro Torrigianon latinankielisestä kommentaarista Galenoksen lääketieteellisiin kirjoituksiin, vaikka tämän vaikean tekstin käännös on erittäin selkeä ja luettava. Artikkelien kirjoittajat myös käsittelevät kunkin lähdeyyppin tulkintatraditioita perusteellisemmin kuin tieteellisissä artikkeleissa yleensä on tapana. Tämän ansiosta myös muut kuin alan asiantuntijat pystyvät seuraamaan lähteiden lukua ja tulkintaongelmia. Vähintään yhtä hyvin kuin johdatuksena keskiajan hyvään elämään, kokoelma toimii oppaana erilaisten myöhäiskeskiajan lähteiden tulkintaan. Opetuksessa sitä voi hyvin suositella käytettäväksi yhdessä *Keskiajan avaimen* (Lamberg, Lahtinen & Niiranen (toim.) SKS 2009) kanssa.

Monet artikkelit onnistuvat myös kiitettävästi tutkimuskysymyksen napakassa, mutta riittävässä taustoitamisessa kuten esimerkiksi Kirsi Kanerva kuvatessaan saagojen merkitystä keskiajan islantilaisessa kulttuurissa (s. 212–214).

Hieman hirtehisesti keskiajan hyvän elämän käsittely alkaa hyvästä kuolemasta. Stina Fallberg Sundmarkin artikkeli Jean Gersonin *Ars moriendi* -oppaan ruotsinnoksesta (1400-l./1513) antaa perusteellisen kuvauksen hyvän kuoleman ihanteesta ja siihen opastamisesta myöhäiskeskiajalla. Samalla se on oiva esimerkki siitä, kuinka Skandinaviassa luettiin ja käännettiin innokkaasti samoja tekstejä kuin Keski- ja Etelä-Euroopassa. Aikakauden oppinutta ja korkeinta tiedettä edustavan näkökulman terveeseen sieluun ja ruumiiseen antaa Timo Joutsivuo käsitellessään 1200–1300-lukujen taitteen skolastista lääketiedettä ja erityisesti tulkintoja mielenliikkeiden vaikutuksesta terveyteen. Joutsivuon artikkelissa keskiaikaan liittyviä stereotyyppioita haastavat italialaisen Taddeo Alderottin 1290-luvulla kirjoittamat ohjeet käsin ja hampaiden pesun merkityksestä terveydelle.

Käytännönläheisempiä lähestymistapoja mielenliikkeisiin, tai oikeastaan mielen järkkymiseen, käsitellään kahdessa seuraavassa artikkelissa. Susanna Niiranen esittelee omaperäisen, 1200–1300-luvun taitteessa kirjoitetun oksitaaninkielisen reseptikokoelman, joka sisältää reseptejä ja maagisia parannusohjeita niin melankoliaan kuin unettomuuteen. Osittain koululääketieteeseen perustuva, mutta myös muista, mahdollisesti paikallisista traditioista ammentava käsikirjoitus on todennäköisesti kuulunut käytännön lääkinnän harjoittajalle. Sari Katajala-Peltomaa puolestaan keskustelee pyhimysten roolista auttajina elämää ja terveyttä uhkaavissa tilanteissa. Esimerkkinä on vuonna 1371 Ranskan Angersissa kanonisaatiokoulusteluissa muistiinmerkkity kolmivuotiaan tytön mielen järkkyminen, nykynäkökulmasta öinen paniikkikohtaus, johon

vanhemmat olivat hakeneet ja saaneet apua pyhimyksen maineesta olleelta Charles de Blois'ltä, edesmenneeltä Breagnen herttualta.

Marko Lamberg palaa elämän ehtoopuoleen ja ruumiin voimien ehtymisen teemaan. Hän käsittelee *Exemplum*-tarinoita, joiden viesti osoittautuu ristiriitaiseksi: vaikka teologisessa mielessä vanhuus ja siihen liitetty lihallisten himojen sammuminen nähtiin autuuden mahdollistavana tilana, käytännössä raihnaisuus oli usein pelätty ja kammoksuva tila. Pelastus ja tuonpuoleisen pohtiminen näkyy myös rippikäsikirjoissa, joita tutkii Salla Palmi-Felin. Nykypäivänkin asiantuntijatyön etiikan näkökulmasta kiinnostavia ovat 1200-luvulla syntyneet moraalipohdinnat tiedon myymisestä. Tieto oli keskiaikaisen näkemyksen mukaan lahja Jumalalta, eikä sillä sopinut rahastaa. Toisaalta myös juristit ja opettajat tarvitsivat elannon. Ongelma ratkaistiin siten, että työstä saattoi pyytää palkkaa, mutta (ainakin periaatteessa) köyhimmille annettiin palveluita ilmaiseksi.

Jussi Hanskan artikkelissa keskitietä etsii myös 1200-luvulla elänyt fransiskaaniveli Salimbene Parmalainen, joka omaperäisessä kronikassaan tasapainoilee silminnähävän viiniharastuneisuuden ja saarnaajalta edellytetyn moraalinvartijan tehtävien välillä. Keskiajan uskonnollisuus, edes askeettinen fransiskaanieljeys, ei kuitenkaan edellyttänyt täydellistä pidättäytymistä alkoholista. Kohtuudella juominen, jopa hyvän viinin arvostus, sallittiin.

Kirjan viimeinen artikkeli on Kirsi Kanervan tutkimus hyvästä ja pahasta vihasta keskiajan islantilaisissa saagoissa. Kanerva osoittaa hyvin paitsi tunteiden historiallisuuden myös keskiajan kulttuurin monitulkintaisuuden: periaatteessa viha oli kristillisessä kulttuurissa ehdottoman kielteinen, syntiin johtava tunne, mutta islantilainen yhteiskunta tunsikin myös hyväksyttävää, oikeutettua ja yhteisöä suojelevaa vihaa. Viimeksi mainittu liittyy hyvään elämään, mutta tätä yhteyttä olisi kirjan pääkysymyksen valossa suonut tarkasteltavan hieman syvemmin.

Kirjan päättää toimittajien yhteenveto, jossa Kanerva ja Lamberg pohtivat tutkimuksen suhdetta nykyhetkeen. He kysyvät aiheellisesti, olisiko tutkijasta keskiajan hyvin- ja pahoinvoinnista syntynyt ilman omassa kulttuurissamme vallitsevaa hyvinvointipuhetta. Keskiajan hyvinvointia ei voi kuitenkaan käsitellä samalla tavalla valtio- tai yhteiskuntalähtöisenä hyvinvointipolitiikkana kuin nyky-yhteiskunnassa. Niinpä toimittajien mukaan hyvinvointi kytkeytyi useisiin eri elämänalueisiin kuten uskontoon, mielenlaatuun, moraalisiin, ravintoon, kohtuullisuuteen ja odo-

tuksiin tuonpuoleisesta. On helppo yhtyä toimittajien näkemykseen siitä, että keskiajan ihminen hyväksyi paljon meidän odotuksiamme sairaamman, kivuliaamman ja lyhyemmän elämän, mutta pyrki silti parantamaan omia ja läheistensä elämän edellytyksiä.

Kokoelma on erittäin ansiokas ja artikkelien tieteellinen taso kauttaaltaan erinomainen. Kuten yllä on käynyt ilmi, teos on tärkeä lisä suomenkieliseen keskiajantutkimukseen, ja ehdottoman suositeltava yliopistojen opetuskäyttöön. On kuitenkin paikallaan kysyä, kuinka hyvin artikkelit vastaavat kirjan otsikon asettamaan tutkimuskysymykseen. Hyvän elämän ja elämänohjeiden sijaan käsitellään paljon sairauden, sairastamisen ja parantumisen kysymyksiä, ja hyveet, oikea käytös ja hyvinvoinnin edellytykset jäävät monesti taka-alalle. Lisäksi teoksessa jää käsittelemättä muutamia lähderyhmiä, jotka suoraan vastaisivat kysymykseen hyvän elämän ideaalista. Ehkä silmiinpistävimpiä puutteita ovat kautta keskiajan suosittu, ainakin nimellisesti tuleville hallitsijoille osoitetut *speculum principum* -ohjekirjat. Myös keskiajan lopun kansankielisestä hurskauskirjallisuudesta löytyy runsaasti käytännön ohjeita paitsi hyvään kuolemaan, myös hyvään kristilliseen elämään.

Kokonaisuutena ansiokkaaseen johdantoon on lipsahtanut muutama virhe tai vanhentunut ilmaus. Vaikka Suomen ristiretkiäika (1150–1323) esitetään ”niin kutsuttuna” (s.11), olisi kyseenalainen käsite pitänyt mielestäni kokonaan hylätä ja puhua esimerkiksi Suomen varhaiskeskiajasta. Kirjoittajat viittaavat saarnaajaveljillä sekä dominikaaneihin että fransiskaaneihin (s. 13), vaikka nimitys viittaa yksiselitteisesti saarnaajaveljien sääntökuntaan (*ordo fratrum praedicatorum*) eli dominikaaneihin. Vastaavasti valdesilaisista harhaoppisista suomeksi kirjoittaessa tulisi jo päästä eroon vanhasta, liikkeen perustajan anakronistiseen nimimuotoon Petrus Waldo perustuvasta ”valdolaiset” nimestä ja käyttää muotoa valdesilaiset, joka on myös lähempänä kirkkokunnan nykyistä nimeä (it. *chiesa valdese*).

Yksikään artikkelikokoelma ei kuitenkaan ole täydellinen, ja näistä kriittisistä huomioista huolimatta *Hyvä elämä keskiajalla* ansaitsee ehdottomasti paikansa jokaisen keskiajantutkijan ja aiheesta kiinnostuneen kirjajhllyssä.

REIMA VÄLIMÄKI, FM
TURUN YLIOPISTO